

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ PEDAGOGIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
pedagogiji*

Research in Special Pedagogy

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj pedagogiji

Za izdavača: Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan

Urednik edicije: Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
- Prof. dr Snežana Pejanović
- Prof. dr Zoran Ilić
- Prof. dr Branko Ćorić
- Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović
- Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović
- Prof. dr Danka Radulović
- Prof. dr Aleksandar Jugović

Recenzenti:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Štampa:

„Planeta print“, Beograd

Tiraž:

150

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/54 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika “Istraživanja u specijalnoj pedagogiji”

ISBN 978-86-80113-83-8

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Pedagogy

For Publisher: dr. Dobrivoje Radovanović, dean

Edition Editor: dr. Zorica Matejić-Đuričić

Editorial Board:

- dr. Dobrivoje Radovanović
- dr. Snežana Pejanović
- dr. Zoran Ilić
- dr. Branko Ćorić
- dr. Vesna Žunić-Pavlović
- dr. Vesna Nikolić-Ristanović
- dr. Danka Radulović
- dr. Aleksandar Jugović

Reviewers:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Printing:

„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:

150

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing Edition: Articles and Monographs.

Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of “Research in Special Pedagogy “

ISBN 978-86-80113-83-8

EMPIRIJSKE STUDIJE O POVEZANOSTI PRIKAZA NASILJA U MEDIJIMA I AGRESIJE MLADIH

Branislava Popović-Ćitić

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Slađana Đurić

Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu

Povezanost medijskih prikaza nasilja i agresije decenijama je predmet interesovanja naučne javnosti, te je postojeća istraživačka praksa u ovoj oblasti obimna, metodološki raznovrsna i relativno konzistentna u opštim nalazima. U radu su prikazani ilustrativni primeri istraživanja za četiri tipa empirijskih studija, a to su: eksperimentalne, kros-sekcione, longitudinalne i meta-analitičke studije. Analizirane su prednosti i nedostaci svakog tipa studija, kao i rezultati niza istraživanja koji impliciraju jasan generalni nalaz da izloženost prikazima nasilja u medijima stoji u vezi sa povećanjem agresije u kratkoročnim i dugoročnim terminima.

Ključne reči: mediji, agresija, medijski prikazi nasilja, empirijske studije

UVOD

U savremenoj nauci postoji opšta saglasnost da medijski prikazi nasilja ili medijsko nasilje, pod kojim se uobičajeno podrazumevaju vizuelni prikazi scena fizičke agresije jedne osobe ili grupe osoba prema drugima, doprinose povećanju agresije u kratkoročnim i dugoročnim terminima. Naučne debate o potencijalno štetnim efektima prikaza nasilja u elektronskim medijima javljaju se još ranih tridesetih godina prošlog veka (npr. Blumer, Hauser, 1933), da bi sa rapidnim uvođenjem televizije u domaćinstva, sredinom pedesetih godina, došlo do ekspanzije empirijskih istraživanja o ovoj temi. Tako intenzivan istraživački interes je rezultirao postojanjem preko 2.000 empirijskih studija o različitim aspektima efekata televizije, među kojima je više od 600 posvećeno uticaju medijskog nasilja na agresivno ponašanje.

Prema istraživačkom dizajnu, sve empirijske istraživačke studije o efektima prikaza nasilja u medijima na agresiju moguće je klasifikovati u četiri grupe, i to: eksperimentalne, kros-sekcione, longitudinalne i meta-analitičke studije. Svaki tip studija, pod pretpostavkom dobre koncipiranosti, ima svoje karakteristične prednosti, ali i evidentne slabosti koje se, čak ni u uslovima dobre konstrukcije, ne mogu potpuno prevazići. Uobičajeno se slabosti jednog dizajna kompenzuju snagama drugog, te je stoga u kompleksnim istraživačkim domenima poželjno koristiti multiple istraživačke pristupe koji dopuštaju triangulaciju relacija između varijabli obuhvaćenih studijom. Najsnažnija osnova za zaključivanje da neza-

visna varijabla izaziva promene u značajnoj zavisnoj varijabli postoji onda kada se različitim istraživačkim dizajnima dobijaju konvergentni rezultati. U oblasti istraživanja uticaja medijskih prikaza nasilja na agresiju beleži se prisustvo upravo ove situacije.

U cilju razumevanja i kritičke analize istraživanja o uticaju medija na agresivno ponašanje, neophodno je sagledati prirodu realizovanih istraživačkih studija i u skladu sa tim razmatrati rezultate. S obzirom na ograničen prostor, umesto detaljnog pregleda obimne istraživačke literature, biće prikazani ilustrativni primeri za svaki tip studija i rezimirani trendovi o načinu izvođenja nalaza o povezanosti medijskog nasilja i agresije u okviru svakog istraživačkog modela, te na osnovu toga izvedeni generalni zaključci o uticaju prikaza nasilja u medijima na agresivno ponašanje dece i omladine.

EKSPERIMENTALNE STUDIJE

Eksperimentalne studije, posebno one koje se realizuju u laboratorijskim uslovima, zasnivaju se na tipičnoj istraživačkoj paradigmi slučajnog raspoređivanja učesnika u eksperimentalne i kontrolne grupe, koje se, zatim, u različitom stepenu izlažu nasilnim sadržajima putem medija (uslovi visoke ili niske izloženosti prikazima nasilja). Nakon izlaganja nasilnim ili nenasilnim prikazima, istraživači posmatraju međusobne interakcije učesnika iz obe grupe i mere ishode putem stepena ispoljavanja fizičke i verbalne agresije prema drugim osobama ili objektima. Efekti medijskih prikaza nasilja procenjuju se kroz povećanje agresije u eksperimentalnoj grupi koja je posmatrala nasilne sadržaje, u poređenju sa kontrolnom grupom koja nije bila izložena prikazima nasilja. Alternativno, mogu se meriti agresivna osećanja, misli, stavovi ili čak fiziološka pobuđenost učesnika.

Važna karakteristika laboratorijskih eksperimentalnih studija ogleda se u korišćenju procedure randomizacije koja obezbeđuje da svaki učesnik eksperimenta ima jednake šanse da bude raspoređen u eksperimentalnu ili kontrolnu grupu. Slučajnim raspoređivanjem minimizira se verovatnoća da razlike između eksperimentalne i kontrolne grupe budu rezultat inicijalnih razlika među učesnicima, pre nego realnih eksperimentalnih efekata. Drugim rečima, randomizacijom se redukuju potencijalne sistematske razlike između učesnika i osigurava da dve grupe budu približno jednake u pogledu potencijalno relevantnih faktora, što isključuje razloge za verovanje da se grupe izložene nasilnim i nenasilnim sadržajima medija razlikuju u bilo kojoj relevantnoj personalnoj karakteristici. Laboratorijski eksperimenti otuda imaju visoku internu validnost koja implicira da se nalazi istraživača o povećanju agresije u eksperimentalnoj grupi mogu opravdano pripisati efektima izloženosti medijskim prikazima nasilja. Malo prostora se ostavlja potencijalnim alternativnim objašnjenjima i moguće je testirati kauzalne odnose u kojima su uzroci i posledice nedvosmisleno odvojeni. U mogućnosti izvođenja validnih kauzalnih zaključaka leži primarna snaga eksperimentalnih studija.

Međutim, laboratorijski eksperimenti imaju i svoja ograničenja. Jedna od važnih smetnji ogleda se u činjenici da se eksperimenti sprovode u veštačkim uslovima, te im stoga nedostaje eksterna validnost izražena kroz stepen u kome se istraživački rezultati mogu generalizovati na svakodnevni život dece. Kao rezul-

tat toga, istraživači ne mogu da garantuju da se efekti utvrđeni eksperimentom ispoljavaju i u realnom socijalnom kontekstu. Dodatno, eksperimentalne studije su limitirane praktičnim i etičkim razlozima. Prvo, vremenski period u kome se testiraju efekti je kratak i traje od nekoliko minuta do nekoliko dana nakon gledanja scena nasilja. Stoga se mogu meriti isključivo kratkoročni efekti prikaza nasilja. Generalno nema istraživačkih pokušaja da se nakon jednog izlaganja scenama nasilja testiraju dugoročniji efekti. Drugo, ove studije, iz etičkih razloga, ne koriste mere ekstremnih oblika agresije. Kod starijih učesnika fizička agresija se uobičajeno meri voljom da se drugim osobama daju elektrošokovi ili pušta snažan averzivni zvuk, pri čemu se uobičajeno pružaju slabi razlozi za povređivanje drugih osoba koje su neutralni posmatrači ili eventualno osoba koje su prethodno provocirale učesnike. Ozbiljne oblike fizičke agresije koji su prisutni u realnom svetu nije etički procenjivati i u tome leži osnovna slabost laboratorijskih eksperimentalnih studija.

Ipak, eksperimentalna demonstracija povezanosti između opservacije nasilja i agresivnog ponašanja nije ograničena samo na laboratorijske uslove. Eksperimenti u prirodnom okruženju pružaju mogućnost analize spoljašnjih događaja koji vode ka većoj izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i njihovog uticaja na agresiju. Viša eksterna validnost terenskih eksperimenata je značajna prednost u odnosu na laboratorijske eksperimente. Dodatno, pojedini eksperimenti u prirodnim uslovima mogu meriti neke od ozbiljnijih formi agresije i to u dužem vremenskom periodu. Međutim, uprkos kontroli izvesnih varijabli za koje se pretpostavlja da kodeterminišu relaciju između medijskih prikaza i agresije (npr. socio-ekonomski status, inteligencija i sl.), istraživači nisu u mogućnosti da prepoznaju i isključe sve potencijalne relevantne varijable i da sa sigurnošću izvedu zaključak da su promene u ponašanju izazvane određenim eksperimentalnim varijablama. Niska interna validnost, u poređenju sa laboratorijskim eksperimentima, onemogućava izvođenje definitivnih zaključaka o kauzalnim efektima. U najboljem slučaju, nalazi terenskih eksperimenata mogu biti osnova za objašnjenje verovatnoće, ali ne i kauzaliteta.

Počev od čuvenog eksperimenta sa Bobo lutkom koji su sproveli Bandura i saradnici (1961), pa do današnjih dana, realizovano je na stotine randomiziranih laboratorijskih eksperimenata kojima je ispitivano da li izlaganje nasilnom ponašanju sa filma ili televizije povećava agresiju u kratkoročnim terminima kod dece i omladine. Konzistentan nalaz gotovo svih studija je da deca neposredno nakon gledanja scena nasilja ispoljavaju više agresivnog ponašanja, agresivnih misli ili agresivnih emocija nego ona deca koja te scene ne gledaju. Na primer, Bjorkqvist (1985) je u Finskoj ispitivao ponašanje dece uzrasta od pet i šest godina nakon gledanja filma sa nasilnim ili nenasilnim sadržajem. Nezavisni ocenjivači, koji nisu znali koji tip filma su deca gledala, posmatrali su zajedničku igru dece nakon gledanja filma. U poređenju sa decom koja su gledala film bez nasilja, deca koja su gledala film sa prikazima nasilja bila su ocenjena višim nivoima fizičke agresije u zajedničkoj igri ($r = .36$). Do sličnih rezultata došao je i Josephson (1987) koji je na uzorku od 396 dečaka, uzrasta od sedam od devet godina, pratio njihovo ponašanje u igranju hokeja odmah nakon gledanja nasilnog ili nenasilnog filma. Posmatrači koji nisu znali koji film su deca gledala beležili su broj fizičkih napada na druge igrače tokom igre. Dodatni element u studiji bio je da, u igri sa jednom

grupom dece, sudije sa sobom nose voki-toki koji ispušta specifičan zvuk koji se pojavljivao tokom filma, što je trebalo da podseća decu na film koji su ranije gledali. Studijom je utvrđeno da su u grupi dece koja su gledala film sa scenama nasilja zabeleženi statistički značajno viši skorovi agresije, nego što je to slučaj u grupi dece koja su gledala film bez nasilnih scena, ali i da je kombinacija gledanja nasilnog filma i sa filmom povezanog zvuka stimulisala mnogo više agresivnog ponašanja nego bilo koja druga kombinacija filma i posebnog zvuka ($r = .25$).

Da prikazi nasilja u medijima mogu voditi ka povećanju fizičke agresije, bar u kratkoročnim terminima, svedoče i terenske eksperimentalne studije rađene sa adolescentima. Na primer, Leyens i saradnici (1975) su u Belgiji sprovedli eksperiment u kome su adolescenti raspoređeni u dva bungalova (primarno namenjena delinkventima) u kojima su im pet noći zaredom prikazivani filmovi sa nasilnim ili nenasilnim sadržajima. Svake večeri, nakon projekcije filma, posmatrane su interakcije učesnika i ocenjivane frekvencije različitih oblika fizičke agresije. Adolescenti koji su bili izloženi filmovima sa elementima nasilja imali su statistički značajno više skorove agresije nego adolescenti iz susednog bungalova, pri čemu su snažniji efekti utvrđeni kod dečaka koji su inicijalno bili agresivniji ($r = .38$) u odnosu na one koji su ispoljavali niži stepen početne agresije ($r = .14$). U sličnom eksperimentu u prirodnom okruženju, Parke i saradnici (1977) su, sa američkim adolescentima koji su bili u instituciji za maloletne prestupnike sa minimalnim obezbeđenjem, otkrili slične efekte izloženosti nasilnim filmovima na ukupni nivo interpersonalne agresije (fizičke ili verbalne). Ovi eksperimenti demonstriraju da nasilni filmovi mogu izazvati ozbiljnu fizičku agresiju, čak i u uslovima gde je takvo ponašanje suprotno zvanično propisanim pravilima.

Iako posmatranje nasilja može izazvati agresiju kod osoba koje su visoko emocionalno pobuđene u tom trenutku, nekoliko eksperimenata pokazuje da su emocionalno ili fizički uzbuđeni posmatrači posebno skloni agresivnom ponašanju nakon stimulacije nasilnim scenama. Na primer, Geen i O'Neal (1969) su, u eksperimentu sa studentima muškog pola koji su bili provocirani od strane drugih studenata uz istovremeno izlaganje glasnom zvuku, utvrdili da je reakcija studenata na provokaciju statistički značajno intenzivnija nakon gledanja filma u kome je prikazan profesionalni bokserski meč nego filma koji je prikazivao takmičenje u atletici ($r = .75$). Studija je bila replicirana sa varijacijama u sadržaju filma i tipu provokacije i dobijeni su suštinski identični rezultati. Takođe, studija Donnerstein-a i Berkowitz-a (1981) pokazuje da je kombinovanje prikaza nasilja sa seksualnom stimulacijom od naročitog uticaja na posmatrača muškog pola da reaguju fizički agresivnije prema ženama koje ih provociraju. U ovom eksperimentu, studentima je prikazivan film sa scenama seksa i nasilja, film sa scenama seksa, ali bez nasilja ili film koji nije sadržao ni nasilne ni scene seksa. Nakon projekcije filma učesnicima je pružena mogućnost da se osvete ženskoj osobi koja ih je prethodno iznervirala, tako što je će joj davati elektro-šokove. Rezultati su pokazali da su studenti koji su gledali film sa prikazima seksa i nasilja mnogo intenzivnije kažnjavali žene nego studenti koji su gledali neutralan ili film sa scenama seksa, ali bez nasilja ($r = .71$).

Pored ovih eksperimentalnih studija koje su ispitivale neposredne kauzalne efekte medijskih prikaza na fizičku agresiju, veliki je broj studija koja su ispitivale neposredne efekte medijskog nasilja na agresivne misli i emocije. Istraživanja

ukazuju da se rizik za fizički agresivno ponašanje prema drugim osobama povećava među mladima koji veruju da je nasilje prihvatljiv oblik ponašanja prema drugima (Huesmann, Guerra, 1997), delom zbog toga što su ubeđeni da su njihove mete „loše“ osobe i da je kažnjavanje takvih osoba pravedno (Berkowitz, Geen, 1967). Slično tome, osobe koje prihvataju nasilje prema ženskom polu (Lackie, de Man, 1997), vide druge osobe kao neprijatelje (Dodge, Frame, 1982), veruju da je osveta pitanje časti (Nisbett, Cohen, 1996), fantaziraju o nasilju (Rosenfeld i sar., 1982) ili jednostavno samo misle o rečima nasilja (Carver i sar., 1983) su u većem riziku za ispoljavanje fizičke agresije prema drugima. Uobičajeno, randomizirani eksperimenti ukazuju da izloženost medijskim prikazima nasilja može dovesti do neposrednog povećanja agresivnih misli i tolerancije na agresiju. Na primer, Thomas i Drabman (1975) su utvrdili da se deca koja su gledala kratak nasilni film sporije odlučuju da pozovu odraslu osobu da interveniše u tuči drugo dvoje dece, nego što je to slučaj sa decom koja su gledala neutralni film. Nalaz ukazuje da jednostavan prikaz nasilne scene čini decu, barem privremeno, tolerantnijom na agresiju. Slično tome, Malamuth i Check (1981) su otkrili da nekoliko dana nakon gledanja nasilnih seksualnih scena dolazi do povećanog prihvatanja fizičke agresije prema ženama među ispitivanim adolescentima. I druge studije pokazuju da adolescenti nakon gledanja kratkih filmskih segmenata sa nasiljem ispoljavaju agresivnije misli (Bushman, 1998) ili agresivnije emocije (Anderson, 1997) nego komparativna grupa adolescenata koja gleda nenasilne filmske segmente. Korišćenjem nešto dužeg vremenskog okvira, Zillmann i Weaver (1999) su od grupe adolescenata, nakon prikazivanja četiri nasilna ili četiri nenasilna filma u uzastopnim danima, zatražili da učestvuju u tobože nevezanoj studiji procene nivoa agresivnog ponašanja. Rezultati su pokazali da su adolescenti koji su prethodno gledali nasilne filmove ispoljavali statistički značajno više nivoa agresije nego oni koji su gledali filmove bez nasilja.

Generalno posmatrano, konzistentni nalaz eksperimentalnih studija je da se deca i omladina izložena prikazima nasilja na filmu ili televiziji ponašaju agresivnije odmah nakon posmatranja takvih sadržaja, odnosno da izlaganje mladih osoba nasilnom ponašanju putem filma ili televizije povećava verovatnoću da će neposredno nakon gledanja nasilnih scena nivo agresivnog ponašanja biti povećan. U dobro kontrolisanim laboratorijskim studijama je utvrđeno da posmatranje nasilja nesumnjivo izaziva promene u ponašanju, te se može izvesti zaključak da izloženost medijskim prikazima nasilja na televiziji ili filmu dovodi do kratkoročnog povećanja agresivnih misli, emocija, ponašanja, uključujući i ozbiljna fizički agresivna ponašanja. Ipak, iako su kauzalni efekti demonstrirani kod učesnika različitog pola, uzrasta i nivoa inicijalne agresije, nalazi eksperimentalnih studija i dalje ostaju nedovoljni za izvođenje zaključka o postojanju kauzalne povezanosti i izvan granica laboratorijskih uslova. Razlog tome je činjenica da su eksperimenti uobičajeno usko fokusirani na testiranje specifične kauzalne hipoteze i ne ispituju sve faktore koji mogu biti prisutni u stvarnim situacijama, te bi se moglo desiti da neki uticaji realnog sveta umanje ili čak elimiše agresivne reakcije koje su uočene u eksperimentima. Eksperimentalni uslovi za decu i omladinu udaljuju se od svakodnevnice u pogledu percepcija subjekata, kratkotrajnosti izlaganja medijskim uticajima, odsustvu mogućnosti pražnjenja agresije, isključivanju takmičarske komunikacije i kriterijumu neposrednosti

merjenja efekata (Comstock, Paik, 1991). Takođe, kritičari ističu i mnoštvo potencijalnih pristranosti koje odlikuju većinu sprovedenih eksperimenata. Freedman (1994) nudi dva alternativna objašnjenja eksperimentalnih nalaza da izloženost prikazima nasilja stimuliše agresivno ponašanje. Prvo, filmovi sa nasiljem više uzbuđuju učesnike nego mirni neutralni filmovi, tako da subjekti reaguju agresivnije bilo na prosocijalan bilo na antisocijalan način. Drugo, subjekti teže da odgovore na ono što istraživači traže od njih da učine, te nije iznenađujuće da subjekti nakon gledanja filma u kome su glumci agresivni jedni prema drugima i sami u prostoriji za testiranje ispoljavaju agresiju prema drugima. Uprkos ovim ograničenjima, dizajn eksperimentalnih studija dopušta istraživačima da izoluju jedinstvene efekte medijskih prikaza nasilja na ponašanje. Osim toga, većina istraživača veruje da gotovo uniformi rezultati laboratorijskih eksperimenata jesu važan komplement, u velikoj meri sličnim, rezultatima dobijenim drugim istraživačkim pristupima.

KROS-SEKCIONE STUDIJE

Tipične kros-sekcionne ili korelacione studije se sprovode u prirodnom okruženju i baziraju na jednostavnoj pretpostavci – ako medijski prikazi nasilja stimulišu agresiju onda će deca koja gledaju više nasilja u medijima biti agresivnija nego deca koja su u manjoj meri izložena takim sadržajima. Drugim rečima, ako nasilje u medijima podstiče agresivno ponašanje, onda mora postojati pozitivna korelacija između frekvencije gledanja nasilnih sadržaja i ispoljavanja agresivnog ponašanja.

U korelacionim studijama, istraživači uobičajeno pribegavaju anketiranju ili intervjuisanju dece, njihovih vršnjaka, roditelja ili nastavnika. Za te potrebe koriste se prethodno konstruisane baterije upitnika sa pitanjima o stepenu i tipu medijskih prikaza nasilja koje deca gledaju. Ispoljavanje agresije najčešće se meri putem upitnika ili opservacija od strane roditelja ili nastavnika. Podacima prikupljenim samoizveštavanjem, izveštavanjem ili opservacijom obezbeđuje se snimak relacija, u jednoj vremenskoj tački, između uobičajene izloženosti medijskim prikazima nasilja i agresivnog ponašanja pojedinaca, pri čemu se mereni oblici agresivnog ponašanja mogu kretati od verbalne agresije do ozbiljnih oblika fizičke agresije. Mogućnost testiranja relacija između izloženosti medijskim prikazima nasilja i ozbiljnijih mera agresije, kao što su teži oblici fizičke agresije, čini osnovnu snagu kros-sekcionnih studija i daje im višu eksternu validnost u poređenju sa eksperimentalnim studijama.

Međutim, u odnosu na laboratorijske i terenske eksperimente, kros-sekcionne studije imaju manju internu validnost i daleko su slabije u pogledu testiranja kauzaliteta. U kros-sekcionim istraživanjima, izloženost dece medijskim prikazima nasilja i njihovo agresivno ponašanje se meri u jednoj istoj vremenskoj tački i time se dopušta izvođenje zaključaka o postojanju pozitivne povezanosti između frekvencije gledanja nasilnih medijskih prikaza i aktuelne agresije dece. Takva povezanost ne mora obavezno da znači da učestalost gledanja nasilja u medijima izaziva agresivno ponašanje. Pozitivna korelacija između medijskog nasilja i agresije može reflektovati obrnuto kauzalno objašnjenje, a to je da agresivna deca

više biraju nasilne medijske sadržaje kako bi zadovoljila potrebu za agresivnim stimulusima.

Da bi se utvrdila istinitost pretpostavke da medijsko nasilje izaziva agresiju, a ne obrnuto, neophodno je da se gledanje nasilja u medijima odvija pre ispoljavanja agresivnog ponašanja. Jasno je da jedna situacija može prouzrokovati drugu samo ako se prva situacija desila pre druge, ali ako se obe situacije pojavljuju istovremeno, što je osnovni nalaz kros-sekcionih studija, nije moguće izvesti zaključke o uzročnoj povezanosti. Korelacije utvrđene kros-sekcionim studijama ukazuju da su dve varijable (u ovom slučaju medijski prikazi nasilja i agresija) povezane jedna sa drugom, ali ne i na kojim način se ta veza uspostavlja. U slučaju korelacija moguće je dati tri objašnjenja – prikazi nasilja u medijima vode agresiji, agresija vodi ka gledanju medijskih sadržaja koji prikazuju nasilje ili gledanje medijskih prikaza nasilja i agresija su produkti nekog trećeg faktora ili spleta faktora.

Međutim, i pored niske interne validnosti, kros-sekzione korelativne studije su veoma korisne u testiranju mogućnosti generalizacije eksperimentalnih nalaza, proveru kauzalnih teorijskih modela i testiranju alternativnih objašnjenja kauzalnih hipoteza. Na primer, jedno od alternativnih objašnjenja korelacije između izloženosti medijskim prikazima nasilja i agresije je da ukupno vreme koje se provede u gledanju televizije vodi ka višim nivoima agresije. U vezi sa tim, brojnim korelativnim studijama je utvrđeno da efekti izloženosti medijskim prikazima nasilja ostaju statistički značajni čak i kada se ukupno vreme provedeno u gledanju medijskih sadržaja statistički kontroliše.

Jednu od najekstenzivnijih korelativnih studija sproveo je, početkom sedamdesetih godina prošlog veka, Belson (1978) na uzorku od 1565 dečaka iz Londona (uzrasta od 12 do 17 godina). Na osnovu merenja stepena izloženosti nasilju na televiziji i tipa televizijskog nasilja (npr. realno, fikciono i sl.) i poređenja ovih parametara sa podacima dobijenim samoizveštavanjem o učešću u bilo kojoj od 53 kategorije agresije (od blažih do veoma ozbiljnih oblika agresije) u periodu od šest proteklih meseci, utvrđeno je da je 49% dečaka najmanje jednom ispoljilo agresiju, od čega je 12% to učinilo više od deset puta. Dodatno, utvrđeno je postojanje umerenih korelacija između stepena izloženosti medijskim prikazima nasilja i agresije. Dečaci koji su u većoj meri gledali nasilje na televiziji izveštavali su o većem broju agresivnog ponašanja u periodu od šest meseci (uključujući i oblike ozbiljnog interpersonalnog nasilja), u poređenju sa dečacima koji su nasilne sadržaje gledali u daleko manjoj meri. Nalazi su ostali konzistenti i uz kontrolu drugih varijabli, kao što su porodične karakteristike, kognitivne sposobnosti i slično.

U pojedinim studijama agresija je procenjivana kroz oblike fizičke agresije koji se mogu smatrati delinkvencijom. Na primer, McLeod i saradnici (1972) su na uzorku dece srednjoškolskog uzrasta iz Viskonsina i Merilenda utvrdili da između gledanja nasilja na televiziji i agresivne delinkvencije postoje statistički značajne korelacije u vrednosti od .17 do .28 i to kod oba pola. Izloženost nasilju na televiziji pokazala se kao značajan pozitivan prediktor agresije adolescenata, čak i uz multiplu kontrolu potencijalno relevantnih faktora.

U jednom broju studija ispitivana je povezanost medijskog nasilja sa stavovima koji odobravaju agresivno ponašanje. Na primer, Atkin i saradnici (1979) su utvrdili da osobe koje više gledaju nasilje na televiziji češće biraju fizički i verbal-

no agresivne odgovore u rešavanju hipotetičkih konfliktnih situacija nego osobe koje su u manjem stepenu izložene medijskim prikazima nasilja. Procentualno, 45% osoba koje često gledaju nasilje na televiziji biralo je agresivne odgovore u odnosu na 21% među osobama koje u manjoj meri gledaju nasilne medijske sadržaje. Slično tome, Walker i Morley (1991) su utvrdili da adolescenti koji izveštavaju da uživaju u gledanju televizijskog nasilja imaju stavove i vrednosti koji odobravaju agresivno ponašanje u konfliktnim situacijama.

Konzistentan nalaz kros-sekcionih studija, realizovanih u poslednjih 40 godina, je da deca i omladina koja su više izložena prikazima nasilja u medijima ispoljavaju viši nivo agresivnog ponašanja nego njihovi vršnjaci koji su u manjoj meri izloženi medijskim prikazima nasilja. Jednostavnije rečeno, što su deca više izložena medijskih prikazima nasilja to su ona agresivnija. Ove studije dosledno obezbeđuju dokaze da su aktuelna fizička agresija, verbalna agresija i agresivne misli mladih osoba u korelaciji sa količinom prikaza nasilja koje uobičajeno gledaju na televiziji i u filmovima (Huesmann, Miller, 1994). Utvrđene korelacije ostaju statistički značajne i uz kontrolu niza drugih relevantnih varijabli. Dodatno, u studije koje izveštavaju o postojanju statistički značajnih korelacija korišćene su različite istraživačke metode i ispitivani mladi različitog uzrasta i iz različitih kultura (Huesmann, Eron, 1986).

Može se zaključiti da kros-sekzione korelativne studije obezbeđuju uverljive potvrde da je često gledanje nasilja u medijima povezano sa komparativno visokim nivoima agresivnog ponašanja. One takođe podržavaju kauzalne zaključke eksperimentalnih studija i sugerišu da se nalazi laboratorijskih studija o kratkoročnim efektima mogu generalizovati na ispoljavanje agresije u realnom svetu. Ipak, kros-sekzione ankete imaju svoja ograničenja. One samostalno ne pružaju odgovore na pitanja da li medijski prikazi nasilja izazivaju agresiju, da li su medijski prikazi nasilja atraktivni upravo agresivnoj deci i omladini, ili možda neki drugi faktori predisponiraju istu grupu mladih osoba da gledaju više nasilja u medijima i da se ponašaju agresivnije nego svoji vršnjaci. Bolje dokaze o ovim pitanjima obezbeđuju longitudinalne kauzalno-korelativne studije koje istražuju posledične efekte izloženosti medijskom nasilju na ranijim uzrastima.

LONGITUDINALNE STUDIJE

Longitudinalne ili kauzalno-korelativne studije nastoje da objasne dugoročne odnose između izloženosti medijskim prikazima nasilja u detinjstvu i agresivnog ponašanja u adolescenciji i odraslom dobu. Sprovode se u prirodnom okruženju i baziraju na merenju frekvencije gledanja medijskih prikaza nasilja i učestalosti agresivnog ponašanja kod jedne grupe ispitanika u različitim vremenskim tačkama. Postupak i instrumentarijum procene identičan je onome koji se koristi u kros-sekcionim studijama, ali se testiranje dugoročnih efekata ranije izloženosti medijskim prikazima nasilja na kasnije agresivno ponašanje obezbeđuje ponovnim procenama na istom uzorku nakon određenog vremenskog perioda. Osnovna pretpostavka je da se merenjem u najmanje dve vremenske tačke može odrediti da li gledanje nasilja u medijima vodi ka agresiji ili agresivne tendencije navode decu da biraju nasilne medijske sadržaje. Stoga, longitudinalne studije, iako po

svojoj prirodi korelacione, generalno obezbeđuju bolju potvrdu kauzalnih uticaja i usmerenosti nego kros-sekcione studije.

U poređenju sa eksperimentalnim studijama, longitudinalne studije mogu da procenjuju ekstremnije forme agresije, ali i da daleko direktnije testiraju verodostojnost dugoročnih predisponirajućih efekata medijskih prikaza nasilja. Takođe, merenjem seta teorijski relevantnih varijabli u nekoliko vremenskih tačaka dopušta se snažnije testiranje alternativnih objašnjenja, odnosno bolja statistička kontrola alternativnih ekplanatornih faktora. Sa druge strane, longitudinalne studije, kojih ima svega nekoliko u ovoj oblasti, iziskuju velike materijalne troškove i veoma su teške za sprovođenje.

U najverovatnije prvoj longitudinalnoj studiji u ovoj oblasti, iniciranoj 1960. godine i sprovedenoj na reprezentativnom uzorku od 856 mladih iz okruga Kolumbija u državi Njujork, Eron i saradnici (1972) su utvrdili da je izloženost nasilju na televiziji na uzrastu od osam godina statistički značajno povezana sa agresivnim ponašanjem na istom uzrastu ($r = .21$), ali i sa agresivnim i antisocijalnim ponašanjem nakon deset godina, odnosno na uzrastu od 18 godina ($r = .31$). Ova povezanost je utvrđena isključivo kod dečaka i ostajala je značajna ($r = .25$) i uz kontrolu drugih potencijalno relevantnih varijabli, kao što su inicijalna agresivnost dece, inteligencija dece, porodični socio-ekonomski status, roditeljska agresivnost, kažnjavanje i briga o deci (Lefkowitz i sar., 1977). Osim toga, agresija na uzrastu od osam godina nije se pokazala prediktivnom za gledanje medijskih prikaza nasilja na uzrastu od 18 godina ($r = .01$), čime je otklonjena sumnja da su longitudinalni odnosi većim delom posledica okolnosti da su visoko agresivni mladi skloni da gledaju više nasilja nego njihovi manje agresivni vršnjaci. Dvadesetdvo godišnja studija praćenja samo dečaka kod kojih je utvrđena veza između izloženosti nasilju na televiziji na uzrastu od osam godina i agresivnog ponašanja na uzrastu od 18 godina (211 dečaka iz primarnog uzorka) otkrila je da je gledanje nasilja u medijima statistički značajan, ali slab prediktor kriminaliteta u odraslom dobu (Huesmann i sar., 1997).

Reprezentativniju trogodišnju longitudinalnu studiju o efektima televizijskog nasilja, pokrenuli su Huesmann i saradnici, 1977. godine, u pet zemalja (Australija, Finska, Izrael, Poljska, SAD). Rezultati su ukazali da navike gledanja televizije u ranom detinjstvu (od šeste do osme godine) prediktuju kasnije ispoljavanje agresije (od devete do jedanaeste godine). Nasuprot ranijoj longitudinalnoj studiji, povezanost između agresije i ukupne izloženosti televizijskom nasilju utvrđena je kod oba pola, čak i u zemljama gde nije bilo značajne količine nasilnih televizijskih programa, kao što su Izrael, Finska i Poljska (Huesmann, Eron, 1986). U većini zemalja utvrđeno je da agresivnija deca više gledaju televiziju, preferiraju emisije sa nasilnijim sadržajem, identifikuju se u većoj meri sa agresivnim likovima i opažaju televizijsko nasilje kao realan život. Kombinacija ekstenzivne izloženosti medijskim prikazima nasilja i identifikacije sa agresivnim likovima pokazala se kao naročito snažan prediktor kasnije agresije kod većine dece. Ipak, razlike među zemljama postoje. Na primer, longitudinalni efekti gledanja televizije na agresiju nisu bili statistički značajni kod devojčica u Finskoj niti kod sve dece u Australiji, dok su u Izraelu statistički značajni efekti utvrđeni samo kod dece koja žive u gradu, ali ne i kod one koja su odgajana u kibucima.

Petnaest godina nakon početka realizacije studije iz 1977. godine, Huesmann i saradnici (2003) su ponovo ispitali 329 učesnika (iz prvobitnog uzorka za Ameriku) koji su tada bili u ranim dvadesetim godinama. Rezultati su ukazali na postojanje odloženih efekata medijskog nasilja na agresiju. Otkrivene su statistički značajne korelacije između izloženosti televizijskim prikazima nasilja tokom detinjstva i kompozitnih mera fizičke, verbalne i indirektno agresije tokom mlađeg odraslog doba, i to kod oba pola ($r = .20$). Analize svedoče da često izlaganje televizijskom nasilju u detinjstvu rezultira višim nivoima agresivnog ponašanja u kasnijim periodima, ali da visok stepen agresije tokom detinjstva ne vodi ka češćem gledanju nasilja na televiziji u adolescenciji i odraslom dobu. Dodatno, utvrđeno je da identifikacija sa agresivnim televizijskim likovima i opažanje televizijskog nasilja kao realnog prediktuju kasniju agresiju, kao i da efekti česte izloženosti televizijskom nasilju tokom detinjstva na kasnije agresivno ponašanje perzistiraju i uz kontrolu varijabli obrazovanja roditelja, porodičnog socio-ekonomskog statusa, intelektualne sposobnosti i školskog postignuća dece. Takođe, preliminarni rezultati iz drugih zemalja ukazuju da izloženost medijskom nasilju u detinjstvu prediktuje agresiju u odraslom dobu, i to kod oba pola u Finskoj, kod muškaraca u Izraelu, ali ne i u Poljskoj, gde se veruje da je usled socijalne tranzicije tokom osamdesetih godina došlo do promene relacija (Viermero, 2002).

Svakako je vredna pomena je i sedamnaestogodišnja longitudinalna studija, koju su 1975. godine započeli Johnson i saradnici (2002) na uzorku od 707 osoba iz dva okruga severnog Njujorka. Studijom su ispitivani efekti televizijskih navika u adolescenciji i mlađem odraslom dobu na kasnije nasilno ponašanje. Budući da je u studiji analizirano ukupno vreme koje osobe provode gledajući televiziju, a ne samo vreme gledanja nasilnih televizijskih sadržaja, veruje se da su potcenjeni aktuelni efekti izloženosti nasilnim televizijskim sadržajima na kasnije agresivno ponašanje (Anderson, Bushman, 2002). Rezultati ukazuju da je izloženost televiziji na uzrastu od 14 godina statistički značajan prediktor fizičke agresije na uzrastu od 22 godine ($r = .17$), čak i kada se kontrolišu efekti niza varijabli, kao što su: porodični socio-ekonomski status, obrazovanje roditelja, verbalna inteligencija dece, zlostavljanje u detinjstvu, karakteristike susedstva, agresija vršnjaka i nasilje u školi. Dodatno, vreme provedeno u gledanju televizije na uzrastu od 22 godine pokazuje se statistički značajnim prediktorom fizičke agresije na uzrastu od 30 godina ($r = .35$).

U nekoliko longitudinalnih studija učinjeni su pokušaji da se dokaže teza da medijski prikazi nasilja uzrokuju agresiju, ali dobijeni rezultati, iako nisu izolovani, jednostavno ne pružaju snažnu podršku polaznoj pretpostavci. Na primer, trogodišnja studija, koju su 1970. godine inicirali Milavsky i saradnici (1982), predstavljala je pokušaj da se predvidi agresivno ponašanje u jednoj vremenskoj tački na osnovu stepena u kome su deca u ranijem periodu bila izložena televizijskim prikazima nasilja, uz kontrolu ranijeg nivoa agresivnog ponašanja, niza socijalnih i porodičnih faktora. Ispitano je preko 15 vremenskih intervala (u rangu od pet meseci do tri godine). Međutim, rezultati studije, izvedeni na uzorku od 2.400 dečaka i devojčica uzrasta od sedam do 12 godina, svedoče o postojanju statistički značajnih regresionih koeficijenata za samo dva od 15 kritičnih testova kauzalne teorije kod dečaka, dok su dodatnih deset prediktivne usmerenosti.

Kod devojčica, samo tri kritična testa su bila statistički značajna, dok je sedam bilo prediktivne usmerenosti.

Uzimajući u obzir izložene rezultate, može se zaključiti da se konzistentni nalaz realizovanih longitudinalnih studija o medijskim prikazima nasilja izražava u stavu da rana izloženost medijskom nasilju stoji u vezi sa povećanjem kasnijeg agresivnog ponašanja. Rezultati longitudinalnih studija nedvosmisleno potvrđuju tezu da visok nivo izloženosti medijskim prikazima nasilja u detinjstvu može doprineti razvoju agresije u kasnom detinjstvu, adolescenciji, pa čak i odraslom dobu. Vrednosti korelacija se kreću od niskih do umerenih, zavisno od vremenskog razmaka. Takođe, postoje potvrde da agresivnija deca uobičajeno gledaju više nasilja nego njihovi manje agresivni vršnjaci, ali su daleko snažniji dokazi da je gledanje nasilja u medijima prediktor povećanja agresije, čak i uz kontrolu socijalnog statusa, intelektualnog funkcionisanja, ranijeg nivoa agresivnosti i prakse roditeljstva. Drugim rečima, studije ukazuju da izloženost medijskom nasilju u detinjstvu prediktuje povećanu agresiju (čak i uz kontrolu rane agresije), dok se, sa druge strane, agresivno ponašanje u detinjstvu ne pokazuje prediktivnim za kasnije intenzivnije gledanje nasilnih sadržaja u medijima. Time se dodatno dovodi u pitanje pretpostavljena verovatnoća da je korelacija između agresije i gledanja medijskih prikaza nasilja posledica sklonosti agresivne dece da gledaju više nasilja.

META-ANALIZE

Postojanje preko šest stotina empirijskih studija (različitog istraživačkog dizajna) o povezanosti između medijskih prikaza nasilja i agresije omogućilo je istraživačima da ekstenzivno razmatraju i sumiraju postojeće rezultate kroz narativne i meta-analitičke preglede. Narativni pregledi se sastoje u opisivanju karakteristika, sličnosti i razlika niza relevantnih empirijskih studija objavljenih u određenom vremenskom periodu. Osnovna slabost ovog tipa studija je sadržana u činjenici da rezultati narativnih pregleda u izvesnoj meri zavise od interpretacije istraživača, tako da se može desiti da ista istraživačka literatura bude na različiti način interpretirana. Daleko objektivniju sliku pružaju meta-analitički pregledi u kojima se primenom sofisticiranih statističkih tehnika sumiraju i reevaluiraju rezultati velikog broja empirijskih studija o određenom problemu. Statistički podaci pojedinačnih empirijskih studija kombinuju se i objedinjuju u novu bazu podataka koja omogućava istraživačima da statističkom analizom utvrde jedinstvenu prosečnu veličinu efekta za raspoložive istraživačke podatke iz multiplih studija. Integracijom rezultata relevantnih empirijskih istraživanja izvode se snažniji zaključci o povezanosti varijabli i unapređuje mogućnost generalizacije nalaza individualnih studija.

Postupak meta-analize smatra se najobjektivnijim pristupom u analizi postojeće ogromne istraživačke građe o određenom problemu. Naučna zajednica uobičajeno više respektuje meta-analize nego empirijske studije, pod uslovom da su meta-analize pažljivo i korektno sprovedene, uz zadovoljavajući izbor empirijskih istraživanja. Meta-analize pružaju solidnu i konzistentnu bazu dokaza, te daju direkcije za dalja empirijska istraživanja. Osim toga, meta-analitički pregledi, uz pretpostavku korektno sprovedenih postupaka statističke metodologije,

redukuju potencijalne predrasude i predubedenja istraživača (koji su svojstveni klasičnim narativnim pregledima) i pružaju mogućnost izvođenja objektivnijih zaključaka.

Jednu od prvih meta-analiza sproveo je Andison (1977) na uzorku od 67 studija (26 laboratorijskih eksperimenata, 23 eksperimenta u prirodnom okruženju i 18 kros-sekcionih studija) realizovanih između 1956. i 1976. godine, koje su obuhvatale preko 30.000 učesnika. Analiza je rezultirala značajnim dokazima o pozitivnoj povezanosti između medijskog nasilja i kasnije agresije. Nešto kasnije, Hearold (1986) je pregledom 230 eksperimentalnih i kros-sekcionih studija takođe utvrdio da je u gotovo svim studijama utvrđena otkrivena statistički značajna i pozitivna korelacija između agresije i izloženosti medijskim prikazima nasilja.

Složeniju i obuhvatniju meta-analizu, usmerenu na izračunavanje prosečne veličine efekta, izvršili su Paik i Comstock (1994) na uzorku od 217 empirijskih istraživačkih studija (eksperimentalnih i kros-sekcionih) koje su publikovane u periodu od 1957. do 1990. godine. Na osnovu 432 nezavisna testa efekata utvrđeno je da je veličina efekta za randomizirane eksperimente u proseku umerena, ali da veoma varira u zavisnosti od ishoda agresije koji su mereni. Veličina efekta za studije u kojima su mereni svi oblici agresije utvrđena je umerena do visoka prosečna veličina efekta koja uzima vrednost od .37. Kada se analiza ograniči isključivo na eksperimente u kojima su efekti klasifikovani kao fizička agresija prema drugim osobama, prosečna veličina efekta iznosi .32 na osnovu 71 nezavisnog testa. Niža, ali i dalje statistički značajna, prosečna veličina efekta, u vrednosti koeficijenta korelacije od .13, utvrđena je za 32 nezavisne veličine efekta u eksperimentalnim studijama koje izveštavaju o nasilnom kriminalu prema drugima. Kada su u pitanju kros-sekzione studije, na osnovu 410 testova hipoteza o pozitivnoj korelaciji između medijskih prikaza nasilja i različitih mera agresivnog ponašanja, utvrđeno je postojanje niskih do umerenih veličina efekta. Za mere svih oblika agresije prosečna veličina efekta, izražena koeficijentom korelacije, uzima vrednost od .19. Dodatno, identifikovano je 200 testova hipoteza u kojima je agresivno ponašanje mereno stvarnom fizičkom agresijom prema drugoj osobi, pri čemu veličina efekta ostaje suštinski ista kao i za kros-sekzione studije uopšte i iznosi .20. Za studije u kojima je agresija merena kriminalnim nasilnim ponašanjem utvrđena veličina efekta je niska i iznosi svega .06.

Noviju meta-analizu sproveli su Anderson i Bushman (2002) na uzorku od 284 nezavisne studije, različitog istraživačkog dizajna, koje su uključivale 51.597 učesnika. Analizom je obuhvaćeno 124 laboratorijskih eksperimenata sa 7.305 učesnika, 28 terenskih eksperimenata sa 1.976 učesnika, 86 kros-sekcionih studija sa 37.341 učesnika i 46 longitudinalnih studija sa 4.975 učesnika. Rezultati meta-analize, u kojoj su prosečne veličine efekta izražene koeficijentom korelacije, ukazuju da izloženost medijskim prikazima nasilja stoji u statistički značajnoj i pozitivnoj korelaciji sa agresijom. Veličina efekta je najviša kod laboratorijskih eksperimentalnih studija i uzima vrednost od .23. Nešto niža veličina efekta, u vrednosti od .19, utvrđena je za terenske eksperimente, dok je u kros-sekcionim studijama prosečna veličina efekta iznosila .18. Za longitudinalne studije, na osnovu 42 nezavisna testa, utvrđena je statistički značajna prosečna veličina efekta sa vrednostima koeficijenta korelacije od .17.

Sudeći prema rezultatima meta-analiza, svi tipovi istraživačkih studija pružaju solidnu i doslednu bazu snažnih i jasnih potvrda da između izloženosti medijskim prikazima nasilja i kasnije agresije postoje statistički značajne i pozitivne korelacije, koje su generalno niske do umerene vrednosti.

ZAKLJUČAK

Na osnovu integracije rezultata akumulirane istraživačke građe iz eksperimentalnih, kros-sekcionih, longitudinalnih i meta-analitičkih studija nameće se konzistentan i jasan generalni nalaz da prikazi nasilja u medijima stoje u vezi sa povećanjem agresije. Eksperimentalne studije pokazuju nedvosmislene kauzalne efekte u laboratorijskim uslovima, kros-sekzione studije upućuju da realna agresija korelira sa uobičajenom izloženošću medijskom nasilju u prirodnom okruženju, longitudinalne studije svedoče da izloženost medijskim prikazima nasilja u detinjstvu prediktuje povećanje agresije u kasnijem životnom dobu (nezavisno od nivoa agresije u detinjstvu), dok meta-analitičke studije potvrđuju statistički značajne i pozitivne korelacije između prikaza nasilja u medijima i agresije.

Prikazani rezultati empirijskih studija omogućavaju izvođenje nekoliko zaključaka. Prvo, kratka izloženost prikazima nasilja povećava agresivno ponašanje, misli i emocije u kratkoročnim terminima. Drugo, ponavljana izloženost medijskom nasilju povećava agresiju i nasilje u dugoročnim terminima, desenzitizuje osobe na scene nasilja i posledice nasilja, povećava prihvatanje nasilja kao načina rešavanja konflikata i razvija stavove i uverenja koja podržavaju agresiju. Treće, ponavljana izloženost nasilju ima snažniji uticaj kod dece i adolescenata nego kod odraslih osoba. Četvrto, empirijskim istraživanjima nije identifikovana grupa (npr. pol, uzrast, tip ličnosti) koja je u potpunosti imuna na efekte medijskog nasilja. I peto, objektivne efekte medijskih prikaza nasilja je najadekvatnije sagledavati u kontekstu probabilizma, a ne kauzaliteta. Izloženost medijskim prikazima nasilja je postojani i značajni faktor koji povećava rizik da će se deca ponašati agresivno kako u kratkoročnim tako u dugoročnim terminima, ali se ne može posmatrati kao izolovana determinanta uslovljenosti agresivnog ponašanja. Drugim rečima, prikazi nasilja u medijima predstavljaju samo jedan od multiplih rizičnih faktora koji konvergentnim delovanjem doprinose razvoju agresije.

Konačno, iako su ukupni efekti medijskog nasilja na agresivno ponašanje statistički relativno niski (oko .20), ne treba ih potcenjivati. Izloženost medijskim prikazima nasilja može imati značajne socijalne posledice iz najmanje tri razloga. Prvo, veliki udeo populacije, a ako ne i gotovo celokupna populacija ljudi, svakodnevno je izložena delovanju ovog faktora rizika. Drugo, štetni efekti prikaza nasilja u medijima se nakon svakog ponavljano izlaganja akumuliraju posredstvom mehanizma socijalnog učenja. Treće, čak i kratkoročni efekti jednog izlaganja medijskim prikazima nasilja mogu značajno povećati ukupan nivo agresije u društvu. Uvažavanje činjenice da akumulacija malih efekata na velikom delu populacije može tokom vremena rezultirati značajnim praktičnim posledicama, u potpunosti opravdava rasprave o mogućim akcijama preventivnog delovanja u domenu javnog zdravlja i prevencije agresivnog ponašanja.

LITERATURA

1. Andison, F. S. (1977). TV violence and viewer aggression: A cumulation of study results 1956–1976. *Public Opinion Quarterly*, 41, 314–331.
2. Anderson, C. A. (1997). Effects of violent movies and trait irritability on hostile feelings and aggressive thoughts. *Aggressive Behavior*, 23, 161–178.
3. Anderson, C. A., Bushman, B. J. (2002). The effects of media violence on society. *Science*, 295, 2377–2378.
4. Atkin, C. K., Greenberg, B. S., Korzenny, F., McDermott, S. (1979). Selective exposure to televised violence. *Journal of Broadcasting*, 23 (1), 5–13.
5. Bandura, A., Ross, D., Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575–582.
6. Belson, W. A. (1978). *Television violence and the adolescent boy*. Hampshire, England: Saxon House, Teakfield.
7. Berkowitz, L., Geen, R. G. (1967). Stimulus qualities of the target of aggression: A further study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 364–368.
8. Bjorkqvist, K. (1985). *Violent films, anxiety, and aggression*. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters.
9. Blumer, H., Hauser, P. (1933). *Movies, delinquency, and crime*. New York: Macmillan.
10. Bushman, B. J. (1998). Priming effects of violent media on the accessibility of aggressive constructs in memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 537–545.
11. Carver, C. S., Ganellen, R. J., Froming, W. J., Chambers, W. (1983). Modeling: An analysis in terms of category accessibility. *Journal of Experimental Social Psychology*, 19, 403–421.
12. Comstock, G., Paik, H. (1991). *Television and the American child*. New York: Academic Press.
13. Dodge, K. A., Frame, C. L. (1982). Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. *Child Development*, 53, 620–635.
14. Donnerstein, E., Berkowitz, L. (1981). Victim reactions in aggressive erotic films as a factor in violence against women. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 710–724.
15. Eron, L. D., Huesmann, L. R., Lefkowitz, M. M., Walder, L. O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychologist*, 27, 253–263.
16. Freedman, J. (1994). Viewing television violence does not make people more aggressive. *Hofstra Law Review*, 22, 833–854.
17. Geen, R. G., O’Neal, E. C. (1969). Activation of cue-elicited aggression by general arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 11, 289–292.
18. Hearold, S. (1986). A synthesis of 1043 effects of television on social behavior. U: G. Comstock (Ur.), *Public communication and behavior*, 1 (str. 66–133). New York: Academic Press.
19. Huesmann, L. R., Eron, L. D. (Eds.). (1986). *Television and the aggressive child: A cross-national comparison*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

20. Huesmann, L. R., Guerra, N. G. (1997). Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 408–419.
21. Huesmann, L. R., Miller, L. S. (1994). Long-term effects of repeated exposure to media violence in childhood. U: L. R. Huesmann (Ur.), *Aggressive behavior: Current perspectives* (str. 153–183). New York: Plenum Press.
22. Huesmann, L. R., Moise, J. F., Podolski, C. L. (1997). The effects of media violence on the development of antisocial behavior. U: D. M. Stoff, J. Breiling, J. D. Maser (Ur.), *Handbook of antisocial behavior* (str. 181–193). New York: John Wiley & Sons.
23. Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C. L., Eron, L. (2003). Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977–1992. *Developmental Psychology*, 39, 201–221.
24. Johnson, J. G., Cohen, P., Smailes, E. M., Kasen, S., Brook, J. S. (2002). Television viewing and aggressive behavior during adolescence and adulthood. *Science*, 295(5564), 2468–2471.
25. Josephson, W. L. (1987). Television violence and children's aggression: Testing the priming, social script, and disinhibition predictions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 882–890.
26. Lackie, L., de Man, A. F. (1997). Correlates of sexual aggression among male university students. *Sex Roles*, 37, 451–457.
27. Lefkowitz, M. M., Eron, L. D., Walder, L. O., Huesmann, L.R. (1977). *Growing up to be violent: A longitudinal study of the development of aggression*. New York: Pergamon Press.
28. Leyens, J. P., Camino, L., Parke, R. D., Berkowitz, L. (1975). Effects of movie violence on aggression in a field setting as a function of group dominance and cohesion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 346–360.
29. Malamuth, N. M., Check, J. V. P. (1981). The effects of mass media exposure on acceptance of violence against women: A field experiment. *Journal of Research in Personality*, 15, 436–446.
30. McLeod, J. M., Atkin, C. K., Chaffee, S. H. (1972). Adolescents, parents, and television use: Adolescent self-report measures from Maryland and Wisconsin samples. U: G. A. Comstock, E. A. Rubinstein (Ur.), *Television and social behavior: A technical report to the Surgeon General's Scientific Advisory Committee on Television and Social Behavior: Vol. 3. Television and adolescent aggressiveness*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
31. Milavsky, J. R., Kessler, R., Stipp, H., Rubens, W. S. (1982). Television and aggression: Results of a panel study. U: D. Pearl, L. Bouthilet, J. Lazar (Ur.), *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the eighties: Vol. 2. Technical reviews*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
32. Nisbett, R. E., Cohen, D. (1996). *Culture of honor: The psychology of violence in the South*. Boulder, CO: Westview Press.
33. Paik, H., Comstock, G. (1994). The effects of television violence on antisocial behavior: A meta-analysis. *Communication Research*, 21 (4), 516–546.
34. Parke, R. D., Berkowitz, L., Leyens, J. P., West, S. G., Sebastian, R. J. (1977). Some effects of violent and nonviolent movies on the behavior of juvenile delinquents.

- U: L. Berkowitz (Ur.), *Advances in experimental social psychology*, 10 (str. 135–172). New York: Academic Press.
35. Rosenfeld, E., Huesmann, L. R., Eron, L. D., Torney-Purta, J. V. (1982). Measuring patterns of fantasy behavior in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 347–366.
 36. Thomas, M. H., Drabman, R.S. (1975). Toleration of real life aggression as a function of exposure to televised violence and age of subject. *Merrill-Palmer Quarterly*, 21, 227–232.
 37. Viermero, V. (2002). Factors predicting aggression in early adulthood. *Psykologia*, 37(2), 138–144.
 38. Walker, K. B., Morley, D. D. (1991). Attitudes and parental factors as intervening variables in the television violence–aggression relation. *Communication Research*, 8(2), 41–47.
 39. Zillmann, D., Weaver, J. B. (1999). Effects of prolonged exposure to gratuitous media violence on provoked and unprovoked hostile behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 145–165.

EMPIRICAL STUDIES ABOUT RELATIONSHIP BETWEEN MEDIA VIOLENCE AND YOUTH AGGRESSION

Branislava Popović-Ćitić

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Slađana Đurić

Faculty of Security Studies, University of Belgrade

Summary

The relationship between media violence and the aggression is the subject of scientific interest the public over the decades, and the existing research practice in this area is extensive, diverse in methodology and relatively consistent in the overall findings. The article reviews illustrative examples of research for four types of empirical studies, such as: experimental, cross-sectional, longitudinal, and meta-analytical studies. Analyzed the strenghts and weaknesses of each type of study, as well as the results of a series of investigations that imply clear general finding that exposure to media portrays of violence is related to increased aggression in short-term and long-term context.

Key words: media, aggression, media violence, empirical studies